

УДК 347.65/.68-055.2(497.11)"19"
316.662:631-055.2(497.11)"19"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2018.2.gud.199-220>

Оригинални научни рад

Примљен: 29. 4. 2018.

Прихваћен: 25. 5. 2018.

Вера ГУДАЦ ДОДИЋ

Институт за новију историју Србије

luvenido@ptt.rs

Жене и праксе наслеђивања на селу у Србији*

Апстракт: Устаљени обрасци наслеђивања на селу у Србији у овом раду су сагледани из перспективе друштвеног положаја жене и манифестација њене подређености у наследним односима кроз време. У тексту је приказан начин на који је Српски грађански законик регулисао положај жене у наслеђивању, као и социјалистичко законодавство којим је изједначен наследноправни положај жена и мушкараца. Уз документацију и законску регулативу, рад се наслања и на резултате истраживања наследних односа и обичаја у наслеђивању спроведених у различитим деловима Србије. У његовом фокусу су ограничења жена у наслеђивању заоставштине од родитеља у свакодневици сеоског живота.

Кључне речи: наслеђивање, жене, село, наследно право, обичајно право, неједнакост

Увод

Промене друштвеног статуса жене у контексту социјализма значајан су део укупних друштвених трансформација које су се одвијале у Србији и Југославији до краја осамдесетих година 20. века. Оне нису имале исти интензитет и обим у свим аспектима живота, ни у јавним, као ни у сферама породичне приватности жене. Упркос

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (N° 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

мерама и еманципаторским политикама социјалистичке државе, службеној идеологији равноправности жене, те реалним, снажним помацама ка њој, пракса социјализма указује на постојање раскорака између прокламованог и нормативног, са једне, и југословенске стварности, са друге стране. Живот у социјализму и свакодневна искуства жена откривају различите пунктове и манифестације подређености жене у том времену. Оне могу да се уоче и прате дуж многих сегмената друштвеног живота, па и оних за које се сматрало да су успешно обликовани еманципаторским вредностима и егалитарним идеалима. Сусрет социјалистичке политике рода и традиционалних вредности доводио је до ограничења еманципације жене, која су у појединим аспектима свакодневице била видљивија него у другим. Доминантне праксе наслеђивања,¹ посебно у сеоским срединама, свакако су један од њих.

Правни положај жене у наслеђивању према Српском грађанском закону

Правноисторијски осврт на систем наслеђивања у Србији средином 19. века води до Српског грађанског законика (1844) којим су, поред осталог, регулисана и нормирана правила наслеђивања. Неједнакост жене у наслеђивању била је посебно изражена управо у оним деловима Србије у којима је Законик важио, на територији уже Србије, касније Косова и Метохије, те Македоније. Војводина је била друго наследноправно подручје, на којем је примењивано мађарско обичајно право.²

Правна неједнакост жене, утемељена у Српском грађанском закону,³ манифестовала се на различитим нивоима и пољима, у домену опште пословне способности удате жене, одредбама везаним за брачно и родитељско право, у наследном праву.⁴ Неједнакост

1 Под термином праксе наслеђивања мисли се на праксе у свакодневном животу.

2 Владимир Козар, Ирена Радумило, „Наследноправни положај жене супружника у Србији од Српског грађанског законика до данас“, *Култура полуса*, бр. 27, (Нови Сад, 2015), 368.

3 *Српски грађански законик за Краљевину Србију*, датум приступа 9. 12. 2017, sr.wikisource.org/sr/, Српски грађански законик-оригинал. - Српски грађански законик је са повременим допунама трајао од 1844. до 1946. године.

4 Удата жена је према својој пословној способности била изједначена с малолетницима, умоболним лицима, распикућама и пропалицама. *Српски грађански законик за Краљевину Србију* (пар. 920). У случају развода мушка

жене била је наглашена у одредбама које су прописивале право наслеђивања.

Регулисање наследног права посебно је индикативно у контексту настанка Српског грађанског законика. Српско обичајно право, настајало у специфичним друштвеним и културним приликама, уобличавано традицијом и укорењено у свакодневном животу, успостављало је неједнакост жене и мушкарца у наслеђивању имовине, односно промовисало неписано правило „да у наслеђивању мушка деца искључују женску“.⁵ Управо је ова област била предмет несугласица и различитих мишљења, пошто грађански законици из тог времена нису прописивали неједнакост у наслеђивању мушке и женске деце.⁶ Писац нацрта Српског грађанског законика, Јован Хаџић, чији је пројекат био скраћена верзија Аустријског грађанског законика, заговарао је регулисање те тематике на начин сагласан тадашњим европским правним начелима, односно једнакост у наслеђивању. Сима Аврамовић наглашава да су Хаџићева настојања да у законик уведе модерније концепте и једнак правни положај жене, те једнак наследни део ћерки после очеве смрти, била разлог за „најдубља неслагања с водећим политичким факторима у држави“.⁷ Хаџићево становиште није прихваћено у Народној скупштини (1883), већ је примат дат постојећим обичајима на којима су се заснивале праксе наслеђивања у Србији. Хаџићев пројекат законика је измењен управо у делу који је регулисао законски наследни ред, односно оформљене су клаузуле које су утемељиле правило искључивања женске

деца старија од четири године, односно женска деца старија од седам година припадала су оцу (пар. 118). Родитељско право жена је у потпуности остваривала само над ванбрачним дететом, односно мајка је била дужна старати се о њему, васпитавати га (пар. 129). Доказивање очинства ванбрачног детета било је забрањено сем у случајевима одвођења или силовања (пар. 130).

- 5 Marija Draškić, Olga Popović-Obradović, „Pravni položaj žene prema Srpskom građanskom zakoniku (1844–1946), *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka 2*, ur. Latinka Perović, (Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 1998), 13.
- 6 У аустријском законнику деца су била у првом законском наследном реду оставиоца „па била деца мушка или женска, била она рођена за живота оставитељева или после његове смрти“. Војислав Станимировић, „Снага обичаја – породица у Српском грађанском законнику између старог и новог“, *Српски грађански законик – 170 година*, ур. Милена Полојац, Зоран С. Мирковић, Марко Ђурђевић, (Правни факултет Универзитета у Београду, 2014), 159.
- 7 Сима Аврамовић, „Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога?“, *Српски грађански законик – 170 година*, 31.

деце из наслеђа уколико има живе мушке деце и њихових мушких потомака.⁸ Рефлексија обичајног права по тим питањима одражавала се на Српски грађански законик и одлучујуће утицала на њега, а клаузуле о положају жене у наследном праву биле су најзначајније одступање од Аустријског грађанског законика.⁹

Наглашена неравноправност жене у наследном праву изражена је у члану 396 Српског грађанског законика: „Деца мушка умрлога и њихови мушки потомци добијају први наследство; они искључују сестре, оца и матер и све претке њине и њихово потомство или побочне сроднике“.¹⁰ Следећи члан ближе одређује да се родитељско имање дели на равне делове на сву мушку децу, а у том случају за женску предвиђа „уживање, издржавање, снабдевање и пристojно удомљење по постојећем обичају“.¹¹ Женска деца наслеђивала су имовину само ако није било мушких потомака.

После мужевљеве смрти удовице су имале право на уживање мужевљеве заоставштине, тзв. удовички ужитак. Удовица је са наследницима свог мужа (децом, његовим родитељима или његовом браћом и сестрама), ради уживања делила заоставштину на једнаке делове, односно обим уживања зависио је од броја наследника. Ако није било мужевљевих наследника, она је имала право на уживање целокупне заоставштине. То право се губило њеном смрћу или у случају преудаје, тада би цело мужевљево имање које је удовица уживала прешло на „његове законе по реду наследнике“ те се разликовало од права власништва.¹²

Ретке су биле државе у Европи које су у доба настанка Српског грађанског законика имале грађанску кодификацију.¹³ Поку-

8 Слободан Јовановић је записао да је управо због законског реда наслеђивања Законик био на мети оштре критике када се појавио, од „варошке интелигенције, нарочито београдске“. „Хаџић се жали да су га због параграфа о наслеђу, за који он доиста није био крив, београдске жене псовале и клеле где год се скупе“. Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе I–III, Сабрана дела Слободана Јовановића*, том 2, приредили Р. Самарџић, Ж. Стојковић, (Београд: Бигз, Југославијапублик, Српска књижевна задруга, 1990), 281. Такође видети: Аврамовић, „Српски грађански законик“.

9 Драшкић, Поповић-Обрадовић, „*Pravni položaj žene*“, 14, 21.

10 *Српски грађански законик*, пар. 396.

11 *Исто*, пар. 397.

12 *Исто*, пар. 413–415; Драшкић, Поповић-Обрадовић, „*Pravni položaj*“, 21–22.

13 То је био четврти грађански законик донет у Европи. Emilija Stanković, „*Austrijski građanski zakonik kao izvorник srpskog građanskog zakonika*“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka Apeiron*, god. 3, br. 3, (Banja Luka, 2013), 118, 119.

шај кодификације грађанског права у Кнежевини Србији већ је сам по себи имао непроцењив значај. Напредан за време у којем је настајао, у Србији је био на снази наредних сто година. Па ипак, модерност Српског грађанског законика заустављана је на прагу патријархалне стварности свакодневног живота и односа према жени. Такво регулисање наследног права жене не само да нису познавали други грађански законици већ ни правни режими са других територија (будуће) Краљевине Југославије, где је наслеђивање жена било повољније него у областима на којима је важио Српски грађански законик. Гвоздена снага српског обичајног права била је брана упливу начела европског законодавства и модерних идеја управо по питањима везаним за положај жене, претакала је праксу у законске клаузуле и још дуго обликовала наследна права жена.

Социјалистичко законодавство

После Другог светског рата, Законом о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације,¹⁴ Српски грађански законик престао је да важи. Овим законом је ван снаге фактички стављен цео систем раније примењиваних правних прописа, а сви они донети у времену окупације су поништени и нису се могли примењивати, односно „прокламовани су непостојећим“. Да би се избегао правни вакуум, Законом је било регулисано да се могу примењивати правила садржана у правним прописима донетим пре 6. априла 1941, али само под два услова: да није постојао важећи пропис и да није у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима република, законима и осталим важећим прописима које су донели „органи нове државе“, као и са начелима уставног поретка ФНРЈ.¹⁵

У првим послератним годинама, према Неди Божиновић, на основу овог закона било је омогућено да жене у судској пракси буду изједначене са мушкарцима у наслеђивању.¹⁶ Највиши правни акт,

14 Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, *Службени лист ФНРЈ* 86/1946, (Београд), 25. октобар 1946.

15 Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, видети: чл. 3, чл. 4.

16 Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku* (Beograd: Devedesetčetvrti, Žene u crnom, 1996), 158, 159.

Устав из 1946, такође је, на нивоу принципа, обезбедио пуну равноправност жене¹⁷ и све грађане ФНРЈ изједначио пред законом.

У склопу новог социјалистичког законодавства, али готово деценију након ослобођења земље, 1955. године, донет је Закон о наслеђивању,¹⁸ којим су жене и мушкарци у потпуности изједначени у праву на наслеђивање. Закон је утемељио и гарантовао пуну равноправност у праву на наслеђивање без обзира на пол, равноправност у наслеђивању деце рођене у браку, као и оне рођене ван брака.¹⁹ То је био савезни закон, односно важио је на целокупној државној територији ФНРЈ, чиме је, поред осталог, превазиђена неуједначеност и различитост правних система везаних за наслеђивање који су владали на појединим подручјима предратне Југославије. Овим законом промовисано је начело јединствености у наслеђивању, на којем ће се заснивати и касније донети правни прописи из области наследног права. Од тог доба право наслеђивања има једнако важење и за мушкарце и за жене, односно сви грађани су у законском наслеђивању једнаки по свом правном положају. „Грађани су, под истим условима, равноправни у наслеђивању. Мушка и женска лица равноправна су у наслеђивању“.²⁰

Закон је предвидео супружника као наследника оставиоца који има једнаки наследно-правни положај као и деца оставиоца. „Заоставштину умрлога наслеђују пре свих његова деца и његов брачни друг. Они наслеђују на једнаке делове“.²¹ Супружник је заоставштину, односно део који му је законски припао наслеђивао у својину, а не на уживање. Укинута је установа удовичког ужитка.²²

Закон о наслеђивању из 1955. године је важио све до 1971, када је регулисање ове проблематике прешло у надлежност република и покрајина и нормирано републичким законодавством. У Србији је 1974. донет нови закон о наслеђивању, који је важио за под-

17 Члан 24, *Устав Федеративне Народне Републике Југославије*, (Београд, 1946).

18 Закон о наслеђивању, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 20, 1955.

19 Члан 23 Закона о наслеђивању изједначава по наследним правима брачну и децу рођену ван брака. У истом члану додато је да ванбрачна деца и њихови потомци на заоставштину очевих сродника имају иста наследна права као и брачна ако је отац признао ванбрачно дете пред надлежним органима или ако га је довео да живи са њим или на други начин показао да га признаје за своје. *Исто*.

20 Чл. 4, Закон о наслеђивању.

21 Чл. 10, Закон о наслеђивању.

22 Козар, Радумило, „Наследноправни положај жене супружника“, 374.

ручје Србије ван покрајина,²³ а наредне године, 1975. у Војводини је донет Закон о наслеђивању САП Војводине. Средином деведесетих, 1995, донет је нови Закон о наслеђивању Републике Србије²⁴ који је до данас, са мањим изменама, на снази.²⁵

Изједначавањем жене у праву у оквиру норми и законске регулативе социјалистичке државе створени су услови за равноправнији друштвени положај жене. Да то често није било довољно, показивала је пракса наслеђивања жена на селу.

Праксе наслеђивања у социјализму

Правила наслеђивања утемељена социјалистичким законодавством нису могла да превазиђу и искорене устаљене форме наслеђивања на селу. Фаворизовање мушке деце у наслеђивању имања и непокретности после смрти родитеља дуго је опстајало у сеоским срединама. Положај женске деце у наслеђивању родитељске заоставштине у стварности више је одговарао обичајном, а мање наследном праву успостављеном у социјалистичкој држави. Систем наслеђивања који је ограничавао наследна права жена, очуван у пракси свакодневног живота на селу, није одступао од патријархалне матрице. Традиционални културни обрасци тврдокорно су опстајали и утицали на свакодневицу жене. Околност да су женска деца често остајала без наследства, сведочила је да у сусрету традиционалног начина мишљења и обичаја, са једне, и законских одредби, са друге стране, патријархални образци понашања понекад остају доминантни.

На састанку представница Антифашистичког фронта жена²⁶ са његовог последњег, четвртог конгреса и Јосипа Броза Тита, у склопу елаборације „појава“ дискриминишућег односа према жени, Боса Цветић²⁷ је рекла: „Дискутујући о наслеђу, установиле смо да женска

23 Закон о наслеђивању Социјалистичке Републике Србије, *Сл. гласник СРС*, 52, 1974.

24 Закон о наслеђивању Републике Србије, *Сл. гласник РС*, бр. 46, 1995.

25 Козар, Радумило, „Наследноправни положај жене супружника“, 369.

26 Женска организација Антифашистички фронт жена имала је немерљив значај за процесе еманципације жена у Југославији и Србији. Као посебна женска организација укинута је на 4. конгресу 1953. године, када је створен Савез женских друштава.

27 Боса Цветић је била истакнута револуционарка и чланица ЦК КПС. Обављала је многе друштвено-политичке функције у социјалистичкој држави. Била је и председница АФЖ-а Србије.

деца практично не наслеђују²⁸. Тај састанак председника југословенске државе и делегације АФЖ-а, на којем су присуствовале водеће теоретичарке „женског питања“ у Југославији,²⁹ одржан је две године пре доношења савезног закона о наслеђивању.

Међутим, да се стање није много променило ни након доношења Закона о наслеђивању показују, поред осталог, и истраживања³⁰ спроведена седамдесетих година двадесетог века по селима Шумадије.³¹ Она откривају праксе неједнакости у наслеђивању имовине између ћерки и синова. Ретки су били примери да сестра оствари своје законско право и прихвати наследни део који јој иза смрти родитеља припада, већ га се најчешће одрицала у корист браће. Земљу је по правилу њима остављала. Уколико би пак своје право на наслеђе судски реализовала, губила је сродничку наклоност браће. Одрицање у њихову корист значило је да су јој „сва врата у роду отворена; она долази брату на славу и друге породичне свечаности“.³² Наведено истраживање показује да су случајеви у којима су удате сестре узимале свој наследни део углавном били иницирани наговором и подршком супруга и обрнуто. Зетови често нису желели да им жена доноси део некретнина, очевине која јој по закону припада, јер им је било важније очување добрих, пријатељских рођачких односа. „Они не желе да на слави, гозби за дете или којој другој свечаности у својој кући чују како присутни говоре: лако му је да троши туђу мук“.³³

Средином седамдесетих, убедљива већина женске деце са подручја аранђеловачке општине одрицала се земље која би јој наслеђем припала у корист браће (више од 80%). Уобичајена пракса била је да се сестре и браћа запослени ван пољопривреде одричу наследства, делом или у потпуности, у корист браће која су остала на имању и живела од земљорадње. Понекад је између оца и сина скла-

28 Архив Југославије (АЈ), Кабинет председника Републике (КПР), фонд 837 П-2/16 (к. 39), Делегација IV Конгреса АФЖ-а, 29. 9. 1953.

29 Поред других, састанку је присуствовала и Вида Томшић, председница АФЖ-а Југославије.

30 Теренска истраживања етнолога имају велики значај у расветљавању и разумевању система наслеђивања у Србији.

31 Истраживања су реализована у селима Даросава и Прогореоци, у оштини Аранђеловац.

32 Никола Ф. Павковић, „Породица и сеоска заједница у Шумадији“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 114–115, 2003, 246.

33 Исто.

пан уговор о доживотном издржавању, којим је и правно ћерка била искључена из наследства.³⁴

Снагу и даљу доминацију обичајног права у наслеђивању на селу у доба социјализма показује и истраживање које се односило на југ Србије, врањски крај. Сестре су се одрицале имовине у корист „сунаследника мушког пола“,³⁵ односно прихватале се наследства само у изузетним ситуацијама. Свог наследног дела су се одрицале првенствено да би сачувале добре односе са браћом и најближима. „Оћу да имам род, да имам код кога да одем. Оне у образложењу својих поступака истичу: Оћу да имам брата, да ме братанци не гађају са камење сутра. Казивачи, такође наводе: Одрекла се имања да би имала род. За потпуније разумевање проблема индикативна је и следећа изјава: Не тражим ништа, само нек чува родитеље. Из тога се може извести закључак да особе женског пола очекују противуслугу, а то је – да их брат поштује и да брине о родитељима.“³⁶ Дакле, очекивало се да син, односно брат који је остао на имању и који ће га наследити, на себе преузме бригу о остарелим родитељима.

Уколико су сестре ипак прихватале свој законски наследни део, наилазиле су на негодовање и осуду средине, поготову ако су живе у неком другом месту или држави: „Проклетница узела брату имање“.³⁷ У овом истраживању такође је уочен значај брачног партнера и велики утицај супруга на доношење одлуке жене о прихватању или неприхватању законског, наследног дела родитељске заоставштине.³⁸

Етнолошко истраживање спроведено по селима северне Шумадије показује да су, упркос значајним променама у породици и начину живота које су се одвијале током друге половине двадесетог века, учестале биле праксе да се ћерке одричу свог дела имања у

34 Исто, 247.

35 Оне су се у својим наследничким изјавама најчешће, у више од 80% случајева, позивале на члан 136 (одрицање од наследства) или евентуално члан 139 (уступање наследног дела у корист сунаследника) Закона о наслеђивању из 1955. Мада са законског становишта није свеједно како изјава гласи, јер производе различита правна стања, сестрама је било важно да не узму свој део наследства, те им је „у принципу било свеједно како ће изјава да гласи“. Јадранка Ђорђевић, „Полна припадност и наслеђивање“, *Гласник Етнографског института САНУ*, бр. 53, 2005, 214–215.

36 У целини наведено према: Ђорђевић „Полна припадност и наслеђивање“, 215.

37 Исто, 216.

38 Исто, 217.

корист брата, и то најчешће оног који је наставио да живи у родитељској кући. Од таквих правила било је одступања, временом била су све чешћа. Ћерке које су живеле у градовима ређе су се одрицале свог наследног дела од оних које су остајале на селу. Међутим, и када су потраживале део имовине, најчешће су тражиле знатно мању надокнаду од вредности имања која им припада. Уколико није било мушких потомака, већ две ћерке, имање се делило на пола, а уколико је нека остајала на имању и доводила супруга, односно зета, добијала је већи део.³⁹

Широку распрострањеност пракси одрицања жена од свог наследног дела у корист брата (браће) током друге половине 20. века у врањском крају илуструју подаци према којима су то чиниле у 80% случајева. Тек свака десета жена која је имала брата или браћу узимала је наследни део који јој је законски припадао.⁴⁰

Почетком деведесетих година у селима ивањичког краја, старије жене, као и оне средње генерације, „без размишљања се одричу свог дела очевине у корист своје браће“.⁴¹

Слике у којима се жене одричу свог дела наследства, које им по закону припада иза смрти родитеља, у корист брата смењују се у различитим периодима и различитим крајевима по Србији, откривајући континуитете патријархалних система вредности у социјализму и сву снагу обичајног права. Логика оваквих правила наслеђивања у прошлости базирала се на чињеници да су женска деца након удаје напуштала родитељску кућу и одалазила у мужевљев дом, те се сматрало да ће све оно што је ћерки дато, земља, кућа, део непокретности бити изгубљено. Настојања да се имање очува у породици доводила су до искључивања женске деце из наследства и фаворизовања мушких потомака. Начин размишљања карактеристичан за прошла времена, који су репродуковале саме жене, и у промењеним приликама веома дуго је опстајао у руралним срединама.

39 Александра Б. Павићевић, *На удару идеологија брак, породица и полни морал у Србији у другој половини 20. века*, (Београд, Етнографски институт САНУ, 2006), 258, 259. - Србијанско село анализирано је на примеру Дубона, као и околних села у северној Шумадији.

40 Јадранка Црнобрња Ђорђевић, *Наслеђивање између обичаја и закона*, (Београд: Етнографски институт САНУ, 2011), 137. - Ауторка наводи податке из евиденције судија Општинског суда у Врању.

41 Александра Павићевић, „Жене и њихова моћ у друштву, проучавање друштвене симетрије у контексту полних улога“, *Гласник Етнографског института САНУ*, (Београд, 1999), 91.

Такво стање на селу у социјализму пратило је, у мањој или већој мери, задржавање установе мираза. Педесетих година Боса Цветић је указивала на опстајање пракси давања мираза приликом удаје ћерке. Наглашавала је да има крајева у којима девојка која нема мираз не може ни да се уда. „Нама су изнеле другарице из Срема и Војводине да је код њих трка за миразима узела велике размере и да су просто комунисти носиоци таквих односа“.⁴²

У документацији Конференције за друштвену активност жена Србије почетком шездесетих година описано је стање у којем је на селу „иош увек често склапање брака засновано на економском моменту, а институција мираза је врло актуелна, мада се видови мираза мењају и модернизују.“⁴³

Припреман за женску децу, мираз, имовина коју су невесте доносиле из родитељског дома, често је била и једино што су од родитеља добијале. Опстајање обичаја да се уз ћерку која се удаје даје мираз било је последица система наслеђивања по селима. Мираз је посматран као неки вид „наследства“ жене, или барем „замена“ за њега, некаква материјална потпора намењена ћерки. У том склопу, мираз је, ма како скроман био, макар само на симболичкој равни, чинио мање суровом стварност и околности да су женска деца искључивана из наследства или да су пак добијала неупоредиво мањи део од мушке.⁴⁴ Некада, међутим, мираз није био нимало скроман, напротив.⁴⁵

Тек делимично потиснут након ослобођења земље, убрзо је по селима поново заживео и био честа пракса типична и за кому-

42 АЈ, КПР, фонд 837, II-2/16, (к. 39).

43 Архив Србије, Ћ-75, ф-92, Конференција за друштвену активност жена Србије, Неки актуелни проблеми у вези са друштвеним положајем жена на селу, Београд 1962.

44 Поједини аутори наглашавају да је од времена законског успостављања равноправности полова у наслеђивању, мираз у стварности функционисао као „средство којим се жени одмаже у постизању равноправности у наслеђивању“. Када су се одрицале од наследства, ћерке су често наводиле да су добијањем мираза приликом удаје намирене. Међутим, мираз не може да буде замена или надокнада за наследство, не само због тога што га ћерке нису увек добијале, већ и зато јер је у просеку његова економска вредност била далеко мања од вредности наследства које су добијали синови. Ђорђевић Црнобрња, *Наслеђивање између обичаја и закона*, 165–166.

45 Девојке које су удајом доносиле вреднији мираз, веће новчане износе или пак друго, називане су миражџике. Тај термин се односио и на девојке које нису имале браћу ни сестре, те се очекивало да у перспективи наследе целокупну имовину родитеља.

нисте, од којих се очекивало да бар својим примером буду носиоци вредности и идеала које је промовисао нови поредак. Није била реткост да је мираз представљао велико финансијско оптерећење за невестине родитеље. Некад би новац од мираза младенци потрошили на организовање прославе венчања.⁴⁶

Колики је то био терет за породицу девојке која се удавала⁴⁷ показује и следећи запис: „Путем мираза врше се најразличитије уцене родитеља девојке и доводи често до економског упропашћавања мање имућне породице.“⁴⁸ Начин на који је мираз у социјализму припреман добијао је различите облике и форме, које су се током година мењале. Педесетих и шездесетих година, девојке су у мираз доносиле шиваће машине, кревет, сто, столице итд. Осамдесетих, често су доносиле спаваће собе, што је тада било веома популарно, или пак новац у тој вредности.⁴⁹ Халперн, у својој студији о српском селу, пише да су богате невесте у Орашцу као мираз доносиле у потпуности опремљене спаваће собе, са ноћним сточићем, огледалом, што би ранијих година на том подручју било сматрано за велико претеривање.⁵⁰ До краја осамдесетих година двадесетог века, девојке су у мираз или пак као своју девојачку спремуну доносиле намештај и друге предмете за кућу, али и веш, који су често саме шиле и везле.⁵¹ Деведесетих година, у условима економске кризе и сиромаштва, многи родитељи нису успевали да обезбеде ћеркама мираз приликом удаје.⁵²

Истовремено постојање обичајног права у наслеђивању имовине и државног законодавства, те мешавина традиционалних назора и модернизацијских стремљења одликовала је време социјализма.

46 Вера Гудац Додић, „Простор као судбина: живот женског становништва у градским и сеоским насељима у Србији током друге половине 20. века“, *Историја и географија, сусрети и прожимања*, ур. Софија Божић, (Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, ИНИС, Институт за славистику РАН, 2014), 399.

47 Вера Гудац Додић, „Портрет жене на селу у Србији у доба социјализма“, *Токови историје* 1/2013, 159.

48 АЈ, КПР, II-2/16, к. 39.

49 Јадранка Ђорђевић, „Ко кога наслеђује? врањски крај у другој половини двадесетог века“, *Култура у трансформацији*, зборник радова, 23, (Београд: Етнографски институт САНУ, 2007), 55.

50 Džoiel M. Halpern, *Srpsko selo, Društvene i kulturne promene u seoskoj zajednici 1952–1987*, (Beograd, Srpski genealoški centar, 2006), 180.

51 Павићевић, *На удару идеологија*, 295.

52 Ђорђевић, „Ко кога наслеђује“, 55.

Субординиран положај жене у сеоским срединама манифестовао се на различите начине, а посебно је био уочљив у праксама наслеђивања. Дуготрајност опстајања традиционалних вредности, снага са којом су обликовале стварност, сведоче о отпорима еманципаторским идеалима и политикама. Ограничења жена у наследном праву у свакодневници сеоског живота, односно форме наслеђивања засноване на обичајима и традиционалној култури, потврђивале су и поново производеле неједнакост жене. Такво стање на селу споро се мењало. Неповољан положај женске деце у наслеђивању није био и једини сегмент живота окован традиционализмом. Насупрот прокламованој социјалистичкој идеологији равноправности мушкарца и жене те предузетим законодавним мерама државе, и даље су опстајале различите манифестације потчињавања и маргинализовања жена у сеоским срединама.

Почеком шездесетих година, 1961, анализа положаја женске омладине на селу указује на неке механизме потчињавања и неједнак статус женске деце. „Међутим, још увек велики број наших породица карактеришу традиционални односи, који се огледају у неједнаком третману мушке и женске деце. Неједнаки третман се не састоји само у неједнаком третману женске омладине када је у питању школовање, нарочито стручно и више, већ и у питањима односа у кући (у погледу разних кућних послова), слободе кретања, коришћења слободног времена и активирања у културном, спортском и забавном животу. Скоро је непотребно говорити о томе да на селу ови односи чешће добијају и грубље форме и понекад негирају елементарна људска права и осећања и ускраћују слободу воље сеоској девојци.“⁵³

Под окриљем социјализма и његових развојних стратегија, процесе индустријализације и урбанизације, поред осталог, пратила је деаграризација, али и растакање села. Међутим, упркос снажном одливу становништва са села у градове, све до краја осамдесетих година двадесетог века, у Србији је и даље већина жена живела на селу (изузев Војводине), уз наглашене разлике у њеним појединим деловима.⁵⁴ Свакодневица сеоских жена, које су у укупној жен-

53 АС, Конференција за друштвену активност жена Србије, Ћ-129, Ф-4, Положај и улога женске омладине у друштвеном животу, Београд 1961.

54 Почетком последње деценије двадесетог века, 1991, већина жена у Републици Србији живела је у градским насељима. Попис становништва, домаћинства и станова у 1981 години, Савезни завод за статистику; Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години, Пол и

ској популацији чиниле значајан део, откривала је да социјалистички друштвено-економски оквир није био довољан за урушавање и сузбијање различитих манифестација и појава пракси родних неједнакости на селу.

Истраживања сведоче да су женска деца имовину наслеђивала онда када није било мушких потомака или пак када су са својом породицом остајала на имању и у родитељској кући, преузимајући на себе целокупну бригу о родитељима.⁵⁵ У социјализму, али и до краја века, у сеоским срединама одрицање ћерки, односно сестара од дела наслеђа које би им законски припало у корист мушких наследника, брата или браће, било је више карактеристично понашање жена, а знатно мање изузетак.

Праксе наслеђивања на размеђу векова

Свршетком двадесетог века ограничења жена у наслеђивању имовине од родитеља у свакодневици живота на селу нису била искорењена, а мушки потомци и даље су имали примат у наслеђивању куће и имања.

На основу Закона о наслеђивању из 1995. године, који је са мањим изменама⁵⁶ још увек на снази, наслеђивање се обављало на основу законског наслеђивања или на основу завештања односно тестаментa, последње воље. Наследници заоставштине су, такође, могли да се одрекну наслеђа⁵⁷ или пак да наследни део који им по закону припада уступе другим наследницима.⁵⁸ То значи да регулисање наследних односа када су се женска деца одрицала наследства и праксе у којима су ћерке свој део заоставштине иза родитеља уступале мушким наследницима, није реализован мимо важећих закон-

старост подаци по насељима и општинама, Савезни завод за статистику, (Београд, 1993).

55 Ђорђевић, „Ко кога наслеђује?“, 53, 54.

56 Према Н. Стојановић, најновије измене Закона о наслеђивању Републике Србије из 2015. године нису крупније промене, већ су више последица усаглашавања са новелираним Законом о ванпарничком поступку и Законом о јавном бележничтву. Nataša Stojanović, „Šta donose novo izmene i dopune Zakona o nasleđivanju Republike Srbije?“, *Pravo – teorija i praksa*, br. 7–9, 2015, 20.

57 Чл. 213, Закон о наслеђивању, *Сл. гласник РС* 46/95.

58 „Одрицање у корист одређеног наследника сматра се изјавом о пријему наслеђа уз истовремено уступање наследног дела. По пријему уступљеног дела на односе између уступеоца и пријемника примењују се правила о поклону.“ Чл. 216, Закон о наслеђивању.

ских прописа. Другим речима, начела обичајног права „бивају реализована уз примену закона“.⁵⁹

Један од начина на који су родитељи могли обезбедити да имовину оставе једном потомку, најчешће сину, те да се избегну, односно изузму други потомци, био је, у пракси веома чест и релативно тешко оборив, уговор о доживотном издржавању. Мада је овај уговор⁶⁰ био „облигациони уговор, са наследно правним елементима“, у стварности је често био механизам који је омогућавао да се имовина остави једном наследнику према неким истраживањима и изјавама оних који су примали издржавање, он је у пракси најчешће то и био, а не да се обезбеди старалац.⁶¹

Обичаји у наслеђивању кућа и имања по селима, уз друге чињенице, доприносили су да жене много ређе од мушкараца буду власнице имања, земље или других непокретности, што је ограничавало њихову економску самосталност. Да се такво стање одржавало и у првој деценији двадесетпрвог века, сведочи и анкетно истраживање спроведено у Војводини које је обухватило око 800 испитаница. Резултати истраживања су показали да убедљива већина жена, 4/5 испитаница, нису власнице имања. Оне су биле власнице кућа у 14,4% случајева, имања у 8,2%, а сувласнице кућа у 24,6% случајева, имања у 12,3%.⁶²

На прелазу векова, обрасци наслеђивања имовине препознати су као значајан фактор у успостављању економских неједнакости између жена и мушкараца у сеоским срединама. Истраживање о женама на селу, спроведено на узорку од 500 жена у различитим општина-

59 Јадранка Ђ. Ђорђевић Црнобрња, „Наследно-својински односи у Врању и околини у другој половини двадесетог века“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2008), 42.

60 Овим уговором, прималац издржавања се обавезује да се након његове смрти на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених ствари, или друга права, а као накнаду за то давалац издржавања је у обавези да га до краја живота издржава, брине се о њему и да га после смрти сахрани. Видети више: чл. 194–205, Закон о наслеђивању.

61 Ђорђевић Црнобрња, *Наслеђивање између обичаја и закона*, 255, 260–261; Јадранка Ђорђевић-Црнобрња, „Nasleđivanje između običajnog i građanskog prava – na primeru ugovora o doživotnom izdržavanju“, *Etnoantropološki problemi*, god. 4, sv. 3, 2009, 145–154.

62 Marina Blagojević, *Žene na selu u Vojvodini: svakodnevni život i ruralni razvoj, rezultati anketnog istraživanja*, (Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2010), 48.

ма по централној Србији и Војводини⁶³ показало је да, међу испитаницама које су биле укључене у процесе наслеђивања, више од половине жена (52%) није ништа наследило од родитеља, а имовина је припала другим наследницима. Индикативни су резултати добијени посматрањем начина поделе родитељске заоставштине (44,5% узорка). У испитаном узорку, у 8,5% случајева жене су биле јединице и остављена им је целокупна имовина. Оставина је равноправно подељена на сву децу само у 11,7% случајева. Родитеље су и даље најчешће наслеђивали синови, у 43,2% случајева целокупно наследство припало је њима, док ћерке нису ништа добиле; у 14,6% случајева женској деци је припао тек мањи део наследства, а мушкој већи, а у 0,5% наследство су добијали женски, док мушки потомци нису добили ништа. Случајеви у којима је већи део имовине припао ћеркама, а мањи мушким наследницима били су такође веома ретки, 0,9%. У 14,6% случајева све је припало наследницама јер мушких наследника није ни било. Посебно је важно нагласити да је имовина дељена договором наследника, а знатно ређе тестаментом. Када су целокупну имовину или пак њен већи део наслеђивали мушки потомци, најчешће се радило о договору наследника, више од три четвртине испитаних случајева, којим су се жене одрицале свог дела наслеђа у корист браће.⁶⁴

Анкета о обичајима у наслеђивању имовине, спроведена као део истраживања о друштвеном положају жене у централној Србији, у Златиборском, Шумадијском, Београдском, Мачванском, Нишавском и Расинском округу, показује да имовину, кућу и имање, у највећем проценту (87,5%) наслеђују мушкарци, а жене неупоредиво мање (7,9%).⁶⁵ Имовину наслеђују синови, браћа, а посебно је занимљиво да је наслеђује чак и зет пре ћерке. Имање се преносило на зета уколико је живео у „жениној“ кући, у којој није било мушких потомака. Одговори испитаница на питање због чега је такав начин на-

63 Истраживање је обухватило 500 жена у статусу помажућих чланова домаћинства, из 51 села у 49 општина по Србији. Marija Babović, Olivera Vuković, *Žene na selu kao potažići članovi poljoprivrednih domaćinstava: položaj, uloge i socijalna prava*, (Београд: SeCons, UNDP, 2008), 10, датум приступа: 11. 12. 2017, <http://www.secons.net/publications.php?p=94>

64 Исто, 33–34.

65 У Златиборском округу мушкарци су имовину и кућу наслеђивали у 85,5% случајева, Шумадијском 96%, Београдском 79,6%, Мачванском 86%, Нишавском 86% и Расинском 88,6%. Љубица М. Рајковић, *Друштвени положај села, сеоских породица и сеоских жена у централној Србији*, (Универзитет у Београду: Географски факултет, 2014), 352.

слеђивања одсликавају подређеност жене у сеоској породици. Ћерка се и данас посматра као неко ко удајом одлази у другу кућу, те да ће на тај начин имаће заувек припасти другоме. „Син наслеђује, а женско да се помогне кад се уда... и то му је... оно је туђа кућа ... ћеркама шта се да“.⁶⁶ Обичајно право је и даље регулисало стварност и свакодневни живот, опстајала су схватања да је грех да сестра брату узме имовину, или другим речима да прихвати наследни део заоставштине који јој по закону припада иза смрти родитеља. Уколико су се ћерке ипак прихватале свог наследног дела, браћа су се љутила, одбацивала их и прекидала сваки контакт са њима. „Нисмо сестра и ја узеле имовину. Браћа се љуте и није лепо да му се узме.“⁶⁷ После не може сестра да дође код брата.“ Изузетак од обичајних правила наслеђивања према којима наслеђују првенствено мушки потомци су оне куће у којима није било синова.⁶⁸ Страх од осуде околине, вредносних судова и доминантних схватања не само породице, браће, већ и шире сеоске заједнице, још увек утиче на доношење таквих одлука.

Уколико је у претходним вековима систем наслеђивања, оформљен на начин фаворизовања мушких потомака, пратио одговарајуће друштвено-економске односе и оквире живота на селу, утолико је у промењеном историјском контексту таква логика постала једино механизам репродуковања родних неједнакости, породичних и друштвених ограничења равноправности жене.

Чињеница да окриље социјалистичког доба, а потом и време транзиције друштва, односно постоцијалистичке трансформације, није било довољно да у потпуности искорени такве праксе, понашања и начин мишљења, сведочи о томе колико су на селу домети модернизације у стварности били скромни⁶⁹ и удаљени од ње.

Жене на селу се и данас често одричу дела заоставштине родитеља која им по закону припада у корист мушких наследника, а у случају смрти супружника ретко траже свој удео у заједничкој имовини, што потврђује и судска пракса. Као и у претходним временима, страх од осуде средине значајно утиче на доношење таквих одлука.⁷⁰

66 Исто.

67 Посебно је индикативна терминологија којом су жене образлагале одрицање од заоставштине иза смрти родитеља која им по закону припада.

68 Рајковић, *Друштвени положај села*, 353.

69 То не значи да у неким другим аспектима модернизацијски процеси нису допирали до сеоских средина.

70 Соња Тодоровић, „Српкиње се и даље масовно одричу наследства у корист браће и то им је савршено нормално“, *Блиц*, 23. 10. 2017, датум приступа 9. 11.

У Извештају о положају жена на селу у Србији⁷¹ презентовани су подаци са оставинских расправа одржаних у судовима⁷² у периоду од 1. јануара 2015. до 1. септембра 2016. Према тим подацима наследства се одриче 36% жена. У истом периоду наследства се одрекло 19% мушкараца, дакле готово дупло мање од жена. Најчешће су се сестре одрицале имовине у корист брата или браће (55%), потом мајке које су свој наследни део уступале синовима (13%), а кћеркама знатно ређе (2%).⁷³

Изнети подаци и друге процене⁷⁴ сведоче да је стање нешто повољније него у претходним временима, да такве праксе постепено бледе, али да жене и даље често остају без наслеђа или пак узимају мањи део од оног који им законски припада. Устаљени обрасци наслеђивања у сеоским срединама веома дуго су опстајали, споро узмицали пред новинама и доводили до даљег маргинализовања жена на селу. Непромењене праксе наслеђивања изнова су производиле родне неједнакости, биле механизам ограничења еманципације сеоске жене. Дубоко укорене у патријархалној традицији, оне су, поред других чинилаца, доприносиле недовољној економској смосталности сељанки, њеној подређености мушкарцу и одржавању имовинских неједнакости између њих.

Закључак

Током 20. века у Србији су патријархални односи и традиционалне вредности прожимали стварност у многим аспектима живота. Снага обичајних норми огледала се у дуготрајном опстајању устаљених форми наслеђивања на селу. Упркос социјалистичком законо-

2017, <https://www.blic.rs/.../srpkinje...dalje-masovno-odricu-nasledstva>.

71 Мисли се на *Извештај о положају жена на селу у Србији*, Алтернативни извештај Комитету за елиминацију свих облика дискриминације жена поводом четвртог извештајног циклуса Републике Србије. Наведено према: Георги Митев Шантек, „Ево зашто пропада село: муке једне сељанке“, 17. 10. 2017, датум приступа 10. 1. 2018, mondo.rs/a1049213/.../Polozaj-zena-na-selu-diskriminacija.html

72 Подаци су прикупљени од 28 основних судова.

73 Митев Шантек, „Ево зашто пропада село“.

74 Према неким проценама у Србији се од наследства одриче трећина жена, а у Мачви половина. Адвокат Драгомир Јоцковић наводи да је уговор о доживотном издржавању готово у трећини случајева фиктиван, односно сачињен да би се сестра изузела од наслеђа. Д. Грујић, Зашто се половина мачванки одриче имовине у корист браће?, датум приступа 12. 3. 2018, <http://macvapress.rs/zasto-se-polovina-macvanki-odrice-ocevine-u-korist-brace/>.

давству, које је у наследном праву изједначило мушкарца и жену, и даље су имање, земљу и кућу наслеђивали синови. Ћерке су се најчешће одрицале наследства од родитеља у корист брата или браће, прихватале га када није било мушких потомака, или су пак узимале мањи део наследства од оног који им је законски припадао. Поред осталог, то показују и различита истраживања, пружајући увиде у карактеристична понашања жена и систем наслеђивања на селу у свакодневици социјалистичког, али и постсоцијалистичког доба. Искуства жена у наследним односима кретала су се у кругу очекиваних правила понашања у сеоским срединама, утемељених на начелима обичајног права. Она су истрајавала у оквиру сопствене породице, али и шире сеоске заједнице. Доминантни обрасци наслеђивања имовине по селима репродуковали су неједнакости и инфериорност жене. Под околностима у којима и женска и мушка деца напуштају имања и најчешће трајно одлазе са села у градове, задржавање фаворизовања мушких потомака и таквих наследних односа, те неповољног статуса жене у њима, дефинише их само као још један вид дискриминације жене и манифестацију њене подређености.

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије. Фонд 837, Кабинет председника Републике.
- Архив Србије: Њ-75, ф-92, Конференција за друштвену активност жена Србије; Њ-129, ф-4, Конференција за друштвену активност жена Србије.

Објављени извори

- *Српски грађански законик за Краљевину Србију*. Датум приступа 9. 12. 2017. sr.wikisource.org/sr/, Српски грађански законик - оригинал.
- Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације. *Службени лист ФНРЈ* 86/1946.
- *Устав Федеративне Народне Републике Југославије*. Београд, 1946.
- Закон о наслеђивању. *Службени лист ФНРЈ*, бр. 20, 1955.
- Закон о наслеђивању Социјалистичке Републике Србије. *Сл. гласник СРС* 52, 1974.
- Закон о наслеђивању Републике Србије. *Сл. гласник РС*, бр. 46, 1995.
- Попис становништва, домаћинства и станова у 1981. години, Савезни завод за статистику; Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години, Пол и старост подаци по насељима и општинама, Савезни завод за статистику. Београд, 1993.

Литература

- Аврамовић, Сима. „Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога“. *Српски грађански законик – 170 година*, ур. Милена Полојац, Зоран С. Мирковић, Марко Ђурђевић, 13–45. Правни факултет Универзитета у Београду, 2014.
- Благојевић, Marina. *Žene na selu u Vojvodini: svakodnevni život i ruralni razvoj, rezultati anketnog istraživanja*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2010.
- Вожиновић, Neda. *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd: Devedeset-četvrta, Žene u crnom, 1996.
- Гудац Додић, Вера. „Портрет жене на селу у Србији у доба социјализма“. *Токови историје* 1/2013, 153–171.
- Гудац Додић, Вера. „Простор као судбина: живот женског становништва у градским и сеоским насељима у Србији током друге половине 20. века“. *Историја и географија: сусрети и прожимања*, зборник радова, ур. Софија Божић, 395–406. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, ИНИС, Институт за славистику РАН, 2014.
- Драшкић, Марија, Olga Popović-Obradović. „Правни положај жене према Српском грађанском закоником (1844–1946)“. *Србија и модернизацијским процесима XIX и XX века*, 2: Положај жене као мерило модернизације, зборник радова, ур. Латинка Перовић, 11–25. Београд: INIS, 1998.
- Ђорђевић, Јадранка. „Полна припадност и наслеђивање“. *Гласник етнографског института САНУ* 53/2005, 211–220.
- Ђорђевић, Јадранка. „Ко кога наслеђује? врањски крај у другој половини двадесетог века“. *Култура у трансформацији*, зборник радова, 23, 47–61. Београд: Етнографски институт САНУ, 2007.
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. „Наследно-својински односи у Врању и околини у другој половини двадесетог века“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2008.
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. „Наслеђивање између обичајног и грађанског права – на примеру уговора о доживотном издржавању“. *Етноантрополошки проблеми*, год. 4, 3/2009, 145–159.
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. *Наслеђивање између обичаја и закона*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2011.
- Јовановић, Слободан. *Политичке и правне расправе I–III, Сабрана дела Слободана Јовановића*, том 2, приредили Р. Самарџић, Ж. Стојковић. Београд: Бигз, Југославијапублик, Српска књижевна задруга, 1990.
- Козар, Владимир, Ирена Радумило. „Наследноправни положај жене супружника у Србији од Српског грађанског законика до данас“. *Култура полиса*, бр. 27, 2015, 367–380.
- Павићевић, Александра. „Жене и њихова моћ у друштву, проучавање друштвене симетрије у контексту полних улога“. *Гласник Етнографског института САНУ*, 73–95. Београд, 1999.

- Павићевић, Б. Александра. *На удару идеологија брак, породица и полни морал у Србији у другој половини двадесетог века*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2006.
- Павковић, Никола. „Породица и сеоска заједница у Шумадији“. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 114–115, 2003, 223–254.
- Рајковић, Љубица. *Друштвени положај села, сеоских породица и жена у централној Србији*. Београд: Географски факултет, 2014.
- Stanković, Emilija. „Austrijski građanski zakonik kao izvornik srpskog građanskog zakonika“. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, Apeiron*, sv. 3, br. 3/2013, 118–125.
- Станимировић, Војислав. „Снага обичаја – породица у Српском грађанском законнику између старог и новог“. *Српски грађански законик – 170 година*, ур. Милена Полојац, Зоран С. Мирковић, Марко Ђурђевић, 145–164. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2014.
- Stojanović, Nataša. „Šta donose novo izmene i dopune Zakona o nasleđivanju Republike Srbije?“. *Pravo – teorija i praksa*, vol. 32, br. 7–9/2015, 10–24.
- Halpern, Džoel M. *Srpsko selo, Društvene i kulturne promene u seoskoj zajednici 1952–1987*. Београд: Српски генеалошки центар, 2006.

Интернет извори

- Babović, Marija, Olivera Vuković. *Žene na selu kao potažuci članovi poljoprivrednih domaćinstava: položaj, uloge i socijalna prava*. Београд: SeCons, UNDP, 2008, 33, 34. Datum pristupa 11. 12. 2017. <http://www.secons.net/publications.php?p=94>
- Грујућ Д. „Зашто се половина мачванки одриче имовине у корист браће 27. 10. 2017“. Датум приступа 12. 3. 2018. <http://macvapress.rs/zasto-se-polovina-macvan-odrice-ocvine-u-korist-brace/>
- Митев Шантек, Георги. „Ево зашто пропада село: муке једне сељанке“, 17. 10. 2017. Датум приступа 10. 1. 2018. mondo.rs/a1049213/.../Polozaj-zena-na-selu-diskriminacija.html
- Тодоровић, Соња. „Српкиње се и даље масовно одричу наследства у корист браће и то им је савршено нормално“. *Блиц*, 23. 10. 2017. Датум приступа: 9. 11. 2017. <https://www.blic.rs/.../srpkinje...dalje-masovno-odricu-nasledstva...>

Summary

Vera Gudac Dodić

Women and Practice of Inheritance in Serbian Rural Areas

Abstract: This paper examines the common patterns of inheritance in the villages in Serbia from the perspective of social position of women and their subordination with regard to inheritance relations over time. The paper shows the way the Serbian Civil Code regulated the position of women regarding inheritance, as well as the socialist legislation that equalized the position of women and men regarding the right of inheritance. In addition to documentation and legal regulations, the paper shall also rely on the results of the research of inheritance relations and customs, conducted in different parts of Serbia. This paper focuses on the restrictions on women's right to inherit their parents' legacy in everyday rural life.

Key words: inheritance, women, village, inheritance law, custom law, inequality

The legal inequality of women, enshrined in the Serbian Civil Code, was manifested at different levels, but was particularly emphasized in the provisions regulating the principles of inheritance, in compliance with Serbian custom law. At the beginning of the second half of the twentieth century, within the framework of new socialist legislation, the Law on Inheritance was adopted, guaranteeing men and women equal legal status regarding the inheritance, regardless of gender. Despite this, the established practice of inheritance in the villages changed slowly and has never been eradicated. The favouring of male children when it comes to the inheritance of estate and immovable property after the death of their parents has long endured in rural areas. The sisters most often gave up their share of inheritance in favour of their brother or brothers, accepted it only when there were no male heirs, or took a smaller part of the inheritance than that legally belonging to them. The combination of socialist politics of gender and traditional values led to limited emancipation of women, and the prevailing inheritance practices in rural areas confirm this. They reflect the endurance of patriarchal systems of values in socialism, the power of traditionalism and norms of custom law, as well as the principles they promote. In the period of post-socialism at the turn of the centuries, such practices, ways of behaviour and thinking were not completely eradicated and, although to a lesser extent, are still present in the villages in Serbia.